

Comparison

Vol 15 (2003)

Προς μια ποιητική του σώματος: Evi Voyiatzaki, *The Body in the Text: James Joyce's Ulysses and the Modern Greek Novel*, Lanham/ Boulder/New York/Oxford, Lexington Books, 2002 - xv + 251 p.

X. M. Νιφτανίδου

doi: [10.12681/comparison.10096](https://doi.org/10.12681/comparison.10096)

Copyright © 2016, X. M. Νιφτανίδου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Νιφτανίδου X. M. (2017). Προς μια ποιητική του σώματος: Evi Voyiatzaki, *The Body in the Text: James Joyce's Ulysses and the Modern Greek Novel*, Lanham/ Boulder/New York/Oxford, Lexington Books, 2002 - xv + 251 p. *Comparison*, 15, 211–215. <https://doi.org/10.12681/comparison.10096>

βιβλιο-συγκρίσεις

Προς μια ποιητική του σώματος:
Evi Voyiatzaki, *The Body in the Text: James Joyce's Ulysses and the Modern Greek Novel*, Lanham/Boulder/New York/Oxford, Lexington Books, 2002 - xv + 251 p.

Άλλος τρόπος από το σώμα δεν είναι.
Γιώργος Χειμωνάς, *Ο Αδελφός*

Όπως ενδεικνύει ο τίτλος της, η μελέτη της Εύης Βογιατζάκη *The Body in the Text*, επανεπεξεργασμένη μορφή ομότιτλης διδακτορικής διατριβής που υποβλήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Warwick το 1999, εξετάζει υπό το πρίσμα της θεματικής του σώματος όψεις της επίδρασης που άσκησε ο Οδυσσέας του James Joyce στο νεοελληνικό μεσοπολεμικό και μεταπολεμικό μυθιστόρημα.

Πρόκειται, ακριβέστερα, για μια συστηματική ανάλυση των τζούσιανών καταβολών τρόπων εγγραφής του σώματος στο έργο τριών νεοελλήνων συγγραφέων, του Στέλιου Ξεφλούδα, του Νίκου Γα-

βριήλ Πεντζίκη και του Γιώργου Χειμωνά. Αρθρωμένη σε πέντε μέρη, τα οποία αναπτύσσουν τις επιμέρους θεματικές της ορίζουσες, η ανάλυση επιτελείται βάσει ενός, κατά κύριο λόγο, ψυχαναλυτικού, φιλοσοφικού και δομικού τύπου, θεωρητικού πλέγματος: η φροϋδική θεωρία περί πρωτογενών σωματικών διεργασιών, το περί καλλιτεχνικής δημιουργίας ψυχο-φυσιολογικό μοντέλο του Arthur Koestler, η ψυχο-γλωσσολογική προσέγγιση του ποιητικού λόγου από τη Julia Kristeva, η φαινομενολογία του Merleau-Ponty, αλλά και στοιχεία αφηγηματολογίας, όψεις της ποιητικής του Μιχαήλ Μπαχτίν και της αποδόμησης του Jacques Derrida, αποτελούν ορισμένα από τα νήματα της προτεινόμενης μεθοδολογικής σύνθεσης¹.

Στο Πρώτο Μέρος του βιβλίου ("The Historical Context: Greek Literature in the Nineteen Thirties and the Demand for Innovation") επιχειρείται η ιστορική τοποθέτηση του υπό μελέτη corpus: βασι-

ζόμενη σε γραμματολογικές συνθέσεις αναφοράς², η συγγραφέας επικεντρώνεται, στο εισαγωγικό αυτό στάδιο της μελέτης της, τόσο στο ευρύτερο ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο της ανιχνευόμενης διακειμενικής σχέσης (μεταφράσεις έργων του Joyce στα ελληνικά, καλλιέργεια του εσωτερικού μονολόγου, διαπλοκή του φαινομένου με τον υπερρεαλισμό, τη φαινομενολογία και την ψυχανάλυση), όσο και σε ορισμένα ειδικότερα ζητήματα: τα θέματα της εσωτερικότητας και της αυτοαναφορικότητας, επανερχόμενα ζητούμενα της πεζογραφίας του Μεσοπολέμου, εξεταζόμενα σε συνάρτηση με το τζούσιανό παράδειγμα, κατατίθενται, στο πλαίσιο αυτό, ως θέματα βάσης της όλης πραγμάτευσης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του ίδιου Μέρους, το οποίο φέρει τον τίτλο "The Body in the Text", επιχειρείται η πρώτη συστηματική παρουσίαση του κύριου θεματικού άξονα της μελέτης: η αποτύπωση του σώματος στο λογοτεχνικό κείμενο, του σώματος προσδιοριζόμενου ως τύπου παραγωγής της γραφής και θεωρούμενου στις κυριότερές του εκφάνσεις (ερωτισμός, παθολογία, ανδρογυνία), θα αποτελέσει, μαθαίνουμε, τον πυρήνα γύρω από τον οποίο θα εκδιπλωθεί η ανάλυση.

Το Δεύτερο Μέρος του βιβλίου ("The Joycean Paradigm") επικεντρώνεται στην τζούσιανή ποιητική του σώματος έτσι όπως αυτή διαμορφώνεται στον *Οδυσσέα*

(1922): η σύλληψη του λογοτεχνικού έργου ως οργανικού όλου προσιδιάζοντος στο ανθρώπινο σώμα (άποψη του Joyce η οποία αναλύεται υπό το πρίσμα της ψυχο-φυσιολογικής προβληματικής του Koestler), η σωματική υφή του κωμικού στοιχείου (η οποία προσεγγίζεται βάσει ειδικών φιλοσοφικών και ψυχο-φυσιολογικών δεδομένων³), αλλά και τμήματα του υπό εξέταση έργου που αναδεικνύουν τη στενή διαπλοκή σώματος και γραφής ("Proteus", "Nausica", "Oxen of the Sun") συνιστούν τους κύριους άξονες της πραγμάτευσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει στο τμήμα αυτό της μελέτης η ανάλυση ορισμένων επιμέρους παραδειγμάτων, όπως αυτών του ψυχο-σωματικού υποστρώματος της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της επιστροφής σε πρωταρχικές βιο-ψυχικές και γλωσσικές διεργασίες, θεματικών πόλων του *Οδυσσέα* που θα επανέλθουν στη συνέχεια της πραγμάτευσης στο πλαίσιο της εξέτασης των τριών νεοελλήνων συγγραφέων.

Το Τρίτο Μέρος του βιβλίου εστιάζεται στο έργο του Στέλιου Ξεφλούδα ("Stelios Xefloudas, 1902-1985"). Με άξονα τα ζητήματα της εσωτερικότητας και της αυτοαναφορικότητας και ειδικότερα πλαίσια αναφοράς τις έννοιες του οδυσσειακού ταξιδιού, του ανδρογύνου καλλιτέχνη και του ερωτισμού ως πεδίου καλλιέργειας αρχέγονων στρωμάτων του εγώ, μελετώνται τα έργα *Τα Τετράδια του Παύλου Φωτεινού*

(1930), *Εσωτερική Συμφωνία* (1932), *Κύκλος* (1943), *Οδυσσέας χωρίς Ιθάκη* (1957) και, εκτενέστερα, *Οδυσσέας* (1974): η υπαρξιακή κρίση του κεντρικού ήρωα του τελευταίου αυτού μυθιστορήματος, η ταυτοτική, αισθητική και αισθησιακή του αναζήτηση, θεωρούμενες υπό το πρίσμα της ποιητικής του σώματος και εξεταζόμενες σε συνάρτηση με το διακειμενικό πλέγμα (Joyce, Dante, Shakespeare, Eliot, Όμηρος, Καβάφης, Καζαντζάκης, Σεφέρης) και την ειδολογική ταυτότητα (λυρικό δοκίμιο) του έργου, αποτελούν τους κύριους πυρήνες τηςπραγμάτευσης.

Το Τέταρτο Μέρος του βιβλίου αφορά στο Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη ("Nikos Gavriil Pentzikis, 1908-1993"). Μετά από μια σύντομη αναφορά στο αυτοαναφορικό υπόστρωμα των μυθιστορημάτων *Ανδρέας Δημακούδης* (1935) και *Ο πεθαμένος και η ανάσταση* (1944), έργα στα οποία προκατατίθενται τα κύρια περί υποκειμένου παραδείγματα του πεντζικικού corpus, η ανάλυση εστιάζεται αποκλειστικά στο *Μυθιστόρημα της κυρίας Έρσης* (1966), έργο αναφοράς ως προς τη διαλεκτική σώματος και γραφής⁴. Η συγγραφέας επικεντρώνεται στο πλαίσιο της εν λόγω ανάλυσης σε συγκεκριμένα περιστατικά του μυθιστορήματος τα οποία, θεματοποιώντας αξονικές για την οικονομία της αφήγησης λειτουργίες του σώματος, καταδεικνύουν τη σωματική έδραση της αφηγηματικής μυθοπλασίας.

Η ανάπτυξη αρθρώνεται, εκτός

των άλλων, στους εξής πόλους, οι οποίοι αναλύονται υπό το πρίσμα της τζουσιανής προκατάθεσης: (α) το επίμονα επανερχόμενο θέμα της μεταμόρφωσης και τα κύριά του υποσύνολα (φυτο-ζωομορφία, πραγματοποίηση), θέμα εύλογα αναγώγιμο τόσο στο παράδειγμα της ποιητικής του σώματος όσο και σε αυτό του ετερογενούς υποκειμένου· (β) το τριώνυμο «Κυρία Έρση-Παύλος Ροδανός-αφηγητής καλλιτέχνης», το οποίο, προσεγγιζόμενο με όρους φροϋδικής ψυχανάλυσης, ερμηνεύεται ως ένα κομβικό για την ποιητική του έργου οιδιπόδειο μόρφωμα· (γ) την ανδρογυνική φύση των τριών αυτών κεντρικών προσώπων, πρωτότυπο και προσεκτικά τεκμηριωμένο βάσει δεδομένων του μυθιστορήματος ερμηνευτικό πόρισμα· (δ) ορισμένα περιστατικά-μεταφορές της σεξουαλικής πράξης, όπως αυτά της «ριναψίας» και του τσιμπήματος του δαχτύλου της Κυρίας Έρσης από τον αφηγητή στις ποιήλες του ταυτοτικές μεταπτώσεις· (ε) την εστίαση στο σώμα της ηρωίδας ως όψη μιας γενετικής για το μυθιστόρημα αισθησιακής αναζήτησης.

Η ανάλυση συνεχίζεται και ολοκληρώνεται στο Πέμπτο και εκτενέστερο Μέρος του βιβλίου, στο οποίο εξετάζεται το έργο του Γιώργου Χειμωνά ("Giorgos Cheimonas, 1938-2000"). Το ζητούμενο της αποτύπωσης του σώματος στη γραφή, του σώματος συλλαμβανόμενου ως χώρου αποκάλυψης του προ-λογικού και του ενστικτώ-

δους, καθώς και ορισμένα όμορα ζητήματα, όπως αυτά της παθολογίας (λόγου και σωμάτων), της εξερεύνησης πρωταρχικών (υποσυνείδητων, θηλυκών, φωνητικών) υποστρωμάτων του λογοτεχνικού κειμένου και της υπονόμησης της νοηματικής ακεραιότητας της αφήγησης καθίστανται οι άξονες βάσει των οποίων εξετάζονται τα έργα *Πεισίστρατος* (1960), *Η Εκδρομή* (1964) και *Ο Γιατρός Ινεότης* (1971). Χρησιμότητα θα κρίναμε στο σημείο αυτό μιαν αναφορά στο συγγενικών αναζητήσεων αφήγημα *Ο Αδελφός* (1975). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, εξάλλου, εκτός από τον εντοπισμό του ευρύτερου διακειμενικού πλαισίου των υπό εξέταση έργων (Joyce, Goethe, Nietzsche, Woolf, Beckett, Sollers, Όμηρος, Διγενής Ακρίτης), η ενσωμάτωση στοιχείων της φαινομενολογίας του Merleau-Ponty, συστηματικής θεωρητικοποίησης της εγγραφής του προσώπου ως σώματος στον κόσμο, και της αποδόμησης του Jacques Derrida, η οποία αξιοποιεί ευρέως, όπως προκύπτει από τη σχετική πραγμάτευση της συγγραφής, νεολογισμούς σωματικών συνδηλώσεων (tympan, hymen, dissemination κ.ά.). Στο κεφάλαιο αυτό εντοπίζεται, τέλος, μια τάση συσσώρευσης θεωρητικού υλικού, η οποία δυσχεραίνει κατά τόπους την ανάγνωση.

Η μελέτη της Εύης Βογιατζάκη, πέραν του ότι καταθέτοντας μια σειρά πρωτότυπων ερμηνευτικών πορισμάτων συμβάλλει ουσιαστι-

κά στη γνώση μας της ποιητικής και της διακειμενικής σχέσης των τεσσάρων συγγραφέων, τροφοδοτεί την προβληματική μας πάνω στα εργαλεία και τις προοπτικές της σύγχρονης συγκριτικής γραμματολογίας. Όπως επισημαίνεται στο εμπειριστατωμένο προλογικό σημείωμα του Καθηγητή Δημήτρη Αγγελάτου, ό,τι κατά κύριο λόγο χαρακτηρίζει την προτεινόμενη προσέγγιση είναι η ενδελεχής συνδυαστική αξιοποίηση ενός ευρέος συνόλου θεωρητικών παραδειγμάτων, αξιοποίηση η οποία βασίζεται σε στέρεη γνώση των υπό μελέτη έργων και απολήγει σε μια πολυσχιδή κριτική σύνθεση⁵.

Τοποθετούμενη στους αντίποδες ρεντουξιονιστικών πρακτικών όπως οι μηχανικές εφαρμογές μοντέλων ανάλυσης, οι επαναδιατυπώσεις αναπτύξεων άλλων μελετητών, η στερημένη ερμηνευτικής εμβέλειας χρήση ορολογίας και βιβλιογραφίας, η εν λόγω μελέτη προκύπτει από ένα σοβαρό μεταθεωρητικό προβληματισμό, που ωθεί τον αναγνώστη της σε έναν κύκλο αναστοχασμού πάνω σε ένα καίριο ερώτημα: με ποιους όρους η νεοελληνική συγκριτική φιλολογία, στην κρίσιμη στιγμή της διαπλοκής της με τη θεωρία της λογοτεχνίας, θα μπορούσε να προσανατολιστεί προς τον ορίζοντα της σύνθεσης πρωτότυπης κριτικής σκέψης⁶;

Χ. Μ. Νιφτανίδου
Πανεπιστήμιο Πατρών -
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Σημειώσεις

- ¹ Απομονώνουμε ενδεικτικά τα εξής στοιχεία βιβλιογραφίας: S. Freud, *The Interpretation of Dreams*, Harmondsworth, England: Penguin, 1991-93· J. Kristeva, *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art*, Oxford: Blackwell, 1979· A. Koestler, *The Act of Creation*, Arcana: 1989· M. Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, London: Routledge, 1962· M. Bakhtin, *Rabelais and his World*, Bloomington: Indiana University Press, 1984· Jacques Derrida, *Dissemination*, London: Athlone Press, 1981, *Writing and Difference*, London: Routledge, 1993. Λειτουργικότητα θα κρίναμε την κατά θεωρητικό τμήμα κατηγοριοποίηση του εμπεριστατωμένου βιβλιογραφικού παραρτήματος.
- ² M. Vitti, *Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*, Ερμής, Αθήνα, 1989· Π. Μουλλάς, «Εισαγωγή», *Η μεσοπολεμική πεζογραφία*, τόμ. Α', Σοκόλη, Αθήνα, 1993· D. Tziouvas, *Greek Modernism and Beyond*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 1997. Το κεφάλαιο αυτό είναι το μόνο τμήμα της μελέτης το οποίο βασίζεται εξολοκλήρου στην υπάρχουσα βιβλιογραφία και δεν προτείνει κάποια πρωτότυπη ερμηνευτική πρόταση.
- ³ H. Bergson, *Laughter*, London: Macmillan, 1911· A. Koestler, *Janus: A Summing up*, London: Hutchinson, 1978· H. Spencer, *The Physiology of Laughter*, 1860· G. Bataille, *Eroticism*, London: Marion Bayars, 1982· M. Bakhtin, *Rabelais and his World* (ό.π. παρ.).
- ⁴ Η εν λόγω πραγμάτευση θα ήταν πληρέστερη εάν περιελάμβανε μια αναφορά στα έργα *Ομιλήματα* (1972), *Βοροφρύνη* (1982) και *Πόλεως και νομού Δράμας παραμυθία* (1983), στα οποία θεματοποιείται ευρέως η παθολογία του σώματος. Για μια ενδεικτική προσέγγιση του ζητήματος, βλ. Χ. Μ. Νιφτανίδου, «Η ψυχο-σωματική παθολογία στο μυθιστορηματικό έργο του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη», περ. *Revue des Études Néo-helléniques*, αρ. 7, Χειμώνας 2002-2003, σσ. 79-87. Εξάλλου, τόσο στο σημείο αυτό όσο και στα άλλα κεφάλαια της μελέτης, θα κρίναμε απαραίτητο, για λόγους μεθοδολογικής συνέπειας, τον προσδιορισμό των ειδικών κριτηρίων βάσει των οποίων επιλέγονται τα υπό μελέτη έργα.
- ⁵ «For a New Approach to the Postwar Modern Greek Literature», pp. xi-xv.
- ⁶ Αναφορικά με την εν λόγω αναστοχαστική αναγωγή του σύγχρονου θεωρητικού λόγου, βλ. Antoine Compagnon, *Ο Δαίμων της Θεωρίας. Λογοτεχνία και κοινή λογική*, μετάφραση Απόστολος Λαμπρόπουλος, Επιμέλεια-Θεώρηση μετάφρασης Άννα Τζούμα, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.

